

Vikingar i Nordamerika

Staty av isländske
Leif Eriksson i Minot,
North Dakota

Berättelserna om vikingarnas förehavanden i Nordamerika upphör aldrig att fascinera. **Fredrik Thorén** berättar om sagorna – och de faktiska bevisen – som utgör grunden för historien om nordbornas liv på andra sidan Atlanten

ENLIGT GAMLA ISLÄNDSKA sagor – muntligt berättade och senare neddiktade – är historien kring hur vikingarna kom till nordöstra Amerika, nuvarande Newfoundland i Kanada, rätt typisk för många av upptäckterna i Atlanten: ett vilset vikingaskepp fast i stiltje siktar plötsligt nytt land. Precis så som var fallet med Island, Orkney- och Shetlandsöarna.

Så går också historien kring Grönland, under medeltiden kallat ”världens ände”. Här bildade islänningar en koloni som många hundra år senare skulle sluta i ett okänt öde. Vår kunskap om färderna till Grönland bygger till stor del på fornnordiska sagor samt vissa dokument som går tillbaka till 1000-talet. Ibland nämns Grönland i dokument från Vatikanen, som i biskopstillsättningar och kyrkoskatter.

Nordbornas Grönland var en fristat fram till 1261 då folket på tinget beslutade sig för att underställa sig den norska kronan. Det var en regelbunden trafik mellan Europa och Grönland. Valrossbetar – nordbornas elfben – var en lyx på sydligare breddgrader. Men under slutet av 1300-talet började fartygen komma allt mindre tätt, och uppgifterna om Grönlandshandeln blev allt glesare i dokumenten, för att upphöra helt under 1400-talet. Ingen vet hur många som bodde där, men antagligen rörde det sig om runt 5 000 personer. De levde precis som de gjort så många mil därifrån – på boskapsskötsel, fiske och jordbruk. Skeppen som anlände till Grönland var lastade med järn och kläder – och med sig tillbaka hade de ull, pälsar, valrossbetar och isbjörnsungar. Sydeuropéernas ökade och billiga handel med elfben i kombination med den ökade konkurrensen om skinnhandeln från Ryssland, bidrog med största sannolikhet till att

Den norske upptäcktsresanden Herjulfson (även Herjolfsson) anses vara den förste europén att skåda Amerikas kust

den grönländska ekonomin gick i botten.

Sagorna berättar om Leif Eriksson, Erik den Rödes son, som seglade vidare från Grönland för att hitta ett redan då mytomspunnet, nytt land i väster som man hört berättas om. ”De seglade till landet, ankrade, satte ut båten och rodde i land”, står det i *Erik Rödes saga*. ”Där var allt som en flat sten, från stranden till jöklarna, och landet syntes dem inte lockande.” Leif Eriksson säger: ”Det har inte gått för oss så som det gick för Bjarni med detta land, ty vi har varit här. Nu vill jag ge landet ett namn och kalla det Helluland.” De fortsatte till ett nytt område som de kallade Markland, på grund av att där fanns så mycket skog, och sedan vidare till en tredje plats de kallade för Vinland.

Därefter följde, allt enligt sagorna, koloniseringsförsök. Kanske finns det fragment av sanning i berättelserna. När den norske arkeologen Helge Ingstad under 1960-talet började leta efter forntida bosättningar hade han sagorna som mall.

Han hittade intressant nog en skandinavisk bosättning i Newfoundland's nordligaste del kallad L'Anse aux Meadows. Enligt sagorna tillbringade nordborna tre vintrar i Vinland innan de blev anfallna av skrälningar – en benämning på både indianer och eskimåerna på Grönland. Indianerna skulle då ha varit beothukindianer – de gav bland annat upphov till termen rödskinn på grund av sin tradition att måla sina kroppar med röd färg – som bodde på Newfoundland vid tidpunkten. Av allt att döma etablerades bosättningen på L'Anse aux Meadows någon gång under samma tidsepok som det skrivs om i sagorna.

Bilden av vikingen

Men det historiska detektivarbetet sträcker sig inte längre än att man lyckats peka ut denna boplats där nordborna ska ha levat. Det mesta är spekulationer och motsägelsefulla berättelser från två böcker – *Erik Rödes saga* och *Grönlän-* ➤

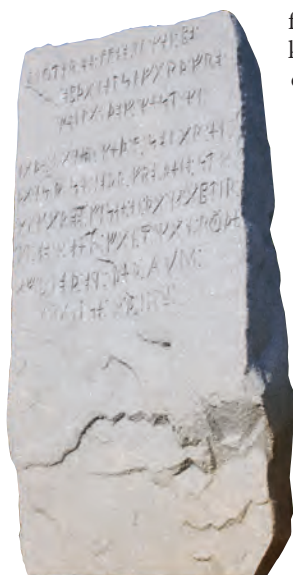
ningasagan – som skrevs under 1260-talet – alltså långt efter de påstådda skeendena. I de isländska sagorna blandades historiska fakta, dåtidens påstådda sanningar och vandrings-sånger med medeltida mystik.

Egentligen är sagorna om nordborna som upptäckte Amerika, kallade det Vinland och stod öga mot öga med indianer – 500 år innan några andra européer – en lite för perfekt berättelse som lätt kan byggas på med utsmyckningar. Som att en pil faller och krig utbryter. Krigsmålade indianer står mot den vildvuxne vikingen med svärdet i handen. Det är som ur ett avsnitt av det amerikanska TV-programmet *Deadliest Warrior* – där historiska krigare från olika kulturer och tidsperioder möter varandra för att se vem som vinner och är ”dödligast”.

Under 1800-talets nationalromantiska strömningar och befastandet av nationalstaten kom vikingatiden att öka i betydelse. Vikingen och dess symboler, även de påhittade hornen, blev synonyma för en påklistrad etnisk tillhörighet. Under 1800-talet upphöjdes vikingatiden och Uppsala högar som Sveriges svar på Grekland antika period och Aten.

Sagorna som ligger till grund för 1800-talsromantiken – som präglat bilden ända fram till våra

Kensingtonstenen i
Alexandria,
Minnesota

KENSINGTON RUNESTONE
AD 1362

dagrar – är också en perfekt mall för Den Unge Mannen. Den unge mannen som vill ha äventyr, dramatik, få se världen och vars upptäckarlust aldrig mättas. Sjöfararen som ska resa till världens ände.

Den mystifierande råbarkade bilden av vikingen som ”vilden” och krigaren som det ger upphov till har även andra förklaringar. En av anledningarna – som även ger en förklaring till varför resorna till kanske främst England, Irland och Österled är relativt väldokumenterade – är de många klostren. Där har lärda präster ivrigt bevarat skrifter efter händelser, plundringar och besök, men något liknande fanns aldrig att tillgå på Grönland efter att den siste munken dog, då denne aldrig ersattes.

Arkeologiska fynd

Det finns fler exempel på ambitiösa och panikartade fabriceringar av fysiska vikingafynd. Några av dem är Kensingtonstenen – en runtavla som skulle kunna vara bevis för att vikingarna var längre söderut – samt en karta över Vinland som sägs vara gjord i början av 1400-talet. Vad som intressant nog dock har kunnat säkerställas i den skandinaviska bosättningen är ett norsktillverkat mynt från kung Olaf Kyrres regeringstid (1067 till 1093), som hittats hos en indianstam i Maine, nuvarande USA,

Ett vikingabyggt långhus från 1000-talet bevarat i byn L'Anse aux Meadows i Labrador, Kanada

En modell av en vikingabostad i Newfoundland

tillsammans med fler enstaka nordiska föremål, bland annat en del av en våg i nordligaste delen av Kanada.

Själva byn L'Anse aux Meadows bestod av flera torvhus i isländsk/grönländsk stil, en smedja och flera mindre föremål har hittats, som till exempel en bennål, en stenslampa, bearbetat trä och ett stort antal nitar av järn. Arkeologerna menar att platsen har varit bebodd under tre till tio år under perioden 990 till 1030. Men det är ingen typisk vikingaby: det finns inget stall eller några lador, vilket var typiskt för bönder. Arkeologer uppskattar att husen gav husrum åt mellan 80 och 100 personer.

Till kolonierna på Grönland behövdes virke, vilket inte gick att finna så lätt på den karga ön. Här är historikerna relativt eniga om att det då och då fram till 1300-talet gjordes resor till Nordamerika för att hugga ved. Resan till Europa var så mycket längre och riskablare. På skeppslistor i den norska staden Bergen – norska kungar hade monopol på Grönlandshandeln – står det att skeppen hade med sig skinn från murmeldjur, utter, bäver och svartbjörn. Sådana djur fanns inte på Grönland, men däremot i Nordamerika. Och om nordborna hämtade sitt virke från Nordamerika, var det tvunget att hinna torka innan det fördes vidare, vilket vittnar om övernattningar.

Men än finns inga bevis för expeditioner söder om New-

foundland. Kanske har de förstörts till följd av exploateringen av Nya världen, vilken inleddes 500 till 600 år senare.

Samma år som Columbus upptäckte Bahamas 1492, utfärdade påven Innocentus VIII ett brev om den kristna församlingen på Grönland. Ingen hade hört något från ön på 80 år; de sista officiella rullarna är från 1410 och nämner ett isländskt fartyg som fiskat i området och två år tidigare deltagit i festligheter i en kyrka i den grönländska kolonin. Några historiker menar att kolonin blev utrotad av eskimåerna, andra européer som exempelvis portugiser eller engelsmän, eller av pirater. Klimatförändringar, i kombination med överbetning eller usla skördar, nämns ofta i försök att förklara nordbokulturens långsamma undergång, men ingen vet säkert. Inget intresse för kolonierna fanns heller från de nordiska länderna.

Och med den grönländska kolonin glömdes även Amerika bort. **E**

Fredrik Thorén jobbar som frilansjournalist och kulturskribent, och skriver ofta om hur kulturen påverkar samhällsutvecklingen ur en historisk synvinkel

MER INFORMATION

BÖCKER

► **Leif Eriksson: Viking Explorer of the New World** av Cheryl L Defries (Enslow Publishers, 2010)